

NEOLIBERALNI I EUROKOMUNISTIČKI INTELEKTUALAC

Ivan Radenković

UDK: 316.344.32:330.831.8

Sažetak: Tekst razmatra istorijsko-političku ulogu neoliberalnih intelektualaca koji su delovali u smeru prevazilaženja klasičnog *laissez-faire* liberalizma, ali i ulogu eurokomunističkih intelektualaca (onih koji su delovali u okvirima komunističkih partija Španije, Italije i Francuske u drugoj polovini prošlog veka). Osnovna teza rada sastoji se u tome da se strukturno mesto intelektualca u eurokomunističkim strategijama sedamdesetih godina XX veka pokaže homolognim mestu koje zauzima neoliberalni intelektualac. Napuštanje pozicija organskih intelektualaca unutar zapadnoevropskih komunističkih partija i njihovo udaljšavanje od radničke klase približiće njihovu delatnost intelektualnom elitizmu koji je karakterističan za neoliberalne intelektualce. Pored problematizacije neoliberalizma kao jedinstvene političke teorije, autor će ukazati i na njegove heterogene odlike, te realne političko-ideološke angažmane neoliberalnih intelektualaca. Sa druge strane, figura eurokomunističkog intelektualca, koja se pojavljuje već nakon Staljinove smrti, predstavljaće primer izvesne političke dezorijentacije i suštinskog nerazumevanja aktuelnog trenutka u kojem vlada monopolistički kapitalizam.

Ključne reči: eurokomunistički intelektualac, neoliberalni intelektualac, neoklasična ekonomija, antimonopolska strategija, kapitalistička država, globalna kriza, napredna demokratija, klasni savezi

Davljenje intelektualnim avanturama pokreta koji u društveno-istorijskom smislu predstavljaju neuspeh može izgledati kao izraz nemoći da se pruže realne alternative za aktuelno društveno stanje. A opet, izgleda da nam istorija socijalističkog neuspeha govori podjednako kao i neoliberalna racionalnost o tome šta ne treba činiti sa društvom. U najopštijem smislu, prakse evropskih komunističkih partija nakon II svetskog rata proizvele su elemente za razgradnju evropske levice oduzimajući socijalizmu živi kontakt sa radničkom klasom. Nedostatak poznavanja realnih procesa u savremenom kapitalizmu, deficit ekonomskih analiza koje u obzir uzimaju klasnu strukturu društva, te isključivo bavljenje političkim taktikama – direktna su posledica dugotrajnog zavisnog odnosa koje su zapadnoevropske komunističke partije imale prema Komunističkoj partiji Sovjetskog Saveza kao i rigidne podele rada koja je vladala unutar Kominforma¹ nakon II svetskog

¹ Komunistički informacioni biro (Kominform) nastao je nakon raspuštanja Kominterne 1943. godine. Za vreme Kominforma uspostavljena je kontrola nad svim evropskim komunističkim partijama od strane KPSS.

rata. U tom svjetlu, eurokomunizam se može sagledati kao posledica dugotrajne krize komunističkog pokreta. Pokret će nakon Staljinove smrti doživjeti izvesno osamostaljenje, no njegove političke strategije će se, i pored uočavanja nacionalnih specifičnosti kapitalizma, pokazati kao promašaj. Sa druge strane, neoliberalna kolektivna misao je proizvela razarajuće efekte po društvo čim joj se pružila prilika za društveno eksperimentisanje. Nastajući iz potreba radikalizacije liberalne misli, neoliberalizam se može shvatiti kao reakcija na nedostatnost *laissez-faire* ekonomije i potrebe da se stvori nova ekonomska politika koja bi bila zasnovana na korišćenju cenovnog mehanizma kao najboljeg načina zadovoljenja ljudskih potreba. Pored toga, u set osnovnih postulata neoliberalizma treba ubrojati i potrebu prilagođavanja pravnog okvira koji država donosi na način koji definiše tržište, kao i pospešivanje države da sprovodi "racionalniju" poresku politiku. U ovaj set postulata spada i zahtev koji državi daje za pravo određen stepen intervencije, ali joj oduzima pravo da favorizuje određene grupe i monopole koji direktno ugrožavaju ekonomiju. Ovaj postulat je podelio neoliberalne intelektualce od samog početka. Još je 1938. godine na Kolokviju Waltera Lippmanna (*Colloque Walter Lippmann*)² došlo do principijelnih neslaganja oko pitanja državnog intervencionizma između nemačkih ordoliberalna i radikalnih libertarijanaca, što se na koncu može prevesti i kao sukob između institucionalnog voluntarizma i nostalgije za *laissez-faire* ekonomijom. Dakle, principijelna neslaganja obeležavaju neoliberalnu misao od samog nastanka, uprkos njenom nastojanju da se pokaže kao transistorijski i homogeni fenomen. Neoliberalni set mera sadrži transistorijsku dimenziju jer ne uzima u obzir specifičnosti društava kojima je namenjen, njihove istorijsko-materijalne uslove, te na taj način nastupa *sub specie aeternitatis*.

Ipak, razlike koje postoje između neoliberalnih intelektualaca nisu strukturne već su od sekundarnog značaja: neoliberalnu kolektivnu misao od samog početka karakteriše uspostavljanje transnacionalne mreže između intelektualaca, korporativnih menadžera, biznismena i profesionalnih ekonomista, dakle *saveza* koji u različitim nacionalnim okvirima ne mogu delovati shodno "čistim", nadnacionalnim ideološkim principima. Realna uslovljenost konkretnim istorijsko-materijalnim stanjem koje vlada unutar nacionalnih okvira je, dakle, preduslov da neoliberalizam dobije različite oblike u Velikoj Britaniji, Francuskoj ili Nemačkoj. Neoliberalizam nije bio koordinisan iz nekog centra (kao što je to bio slučaj sa evropskim komunističkim partijama koje su izvršavale direktive iz Kremlja), već se, zavisno od specifičnih nacionalnih okvira, sistematski radilo na tome da se uspostave preduslovi za klasnu redistribuciju moći. Ipak, ono što marksistička analiza neoliberalizma mora uključiti u svoju kritiku jeste momenat koji je zajednički svim neoliberalnim intelektualcima: njihov subjektivistički utilitarizam i njegova izvedenica, metodološki individualizam. Ove koncepcije, što će se uskoro pokazati, sadrže transistorijske tendencije neoliberalizma i čine od neoliberalizma jednu paradoksalnu *nedruštvenu* teoriju društva.

I u praksama zapadnoevropskih komunističkih partija, kao i u neoliberalizmu, radilo se o potrebi dokidanja državno-monopolskog kapitalizma. Državna regulacija kejnzijanskog tipa za neoliberalne je predstavljala okove koji se moraju razbiti i zameniti tržišnom regulacijom. Novi socijalisti su unutar zapadnoevropskih komunističkih partija koristili kriznu situaciju kako bi ustanovili neophodne preduslove za stvaranje klasnih saveza sa nemonopolističkom buržoazijom, za razradu izborne antimonopolističke strategije i za

² Kolokvij Waltera Lippmanna u literaturi se obično uzima kao događaj kojim otpočinje delovanje neoliberalnog pokreta.

stvaranje koncepta napredne demokratije kao “prelaznog razdoblja ka socijalizmu”. Istina, izraz “prelazno razdoblje ka socijalizmu” unosi stanovitu pometnju. Prema tradicionalnom marksističkom konceptu socijalizam predstavlja dugu prelaznu fazu između kapitalizma i komunizma (besklasnog društva), dok je vizija napredne demokratije eurokomunističkih proponenata bila shvaćena kao prelazno razdoblje obeleženo antimonopolističkim savezima. Njihov cilj bio je uspostavljanje mehanizama za omogućavanje novog puta ka socijalističkom prelaznom razdoblju. Ovo upadljivo udvostručavanje prelaznih razdoblja obeleženo je raznim političkim koncesijama i, što je ključno, “odvajanjem društvene od političke borbe”.³

U svetlu ovih uvodnih razmatranja, bliže ekonomsko-političke odrednice mogle bi detaljnije objasniti razloge zbog kojih su eurokomunistički intelektualci u izvesnom periodu postali bliski neoliberalnim intelektualcima.

Neoliberalizam, politika, ekonomija

Kada je bilo reči o heterogenosti neoliberalizma, podrazumevalo se da je ova heterogenost rezervisana za ideje, da se radilo o nekakvom idejnom unutrašnjem neslaganju. Međutim, stanovita politička raznovrsnost neoliberalnih intelektualaca ogledala se i u tome što su oni pripadali različitim političkim pokretima, partijama i režimima. Mnogi od njih su imali udela i u fašizmu. Primera radi, učesnici na Kolokviju Waltera Lippmanna, a kasnije i članovi društva *Mon Pelelin*, su bili ljudi poput Paula Baudouina, direktora Indokineske banke koji je finansirao fašistički pokret Parti Populaire Français (PPF) pod vodstvom Jacquesa Doriot. Pored njega tu je bio i Marcel Bourgeois, takođe finansijer PPF-a, ali i sponzor *Éditions de Médecis* u okviru koje je izašao prevod dela *The Good Society* Waltera Lippmanna. Zahvaljujući uspostavljenoj mreži u kojoj se prepliću industrijalci i sindikati, biznismeni i intelektualci, krajem 1930-ih godina neoliberalizam nalazi način da direktno kreira ekonomsku politiku u Daladierovoj⁴ vladi. Početak II svetskog rata i njegova ratna ekonomija umnogome su uticali na dalje podele neoliberala. Raymond Aron i Robert Marjolin su se pridružili Pokretu otpora, dok su Joseph Barthélemy, Emile Mireaux i Henry Moysset imali istaknutu ulogu u višijevskom režimu⁵. Ne treba se čuditi ovakvim političkim razilaženjima između neoliberalnih intelektualaca. Bez obzira na 8. tačku neoliberalnog manifesta koja predviđa uspostavljanje jedinstvenog moralnog kôda koji bi važio za sve članove slobodnog društva, ono što je nužno razumeti jeste da taj kôd nije u *političkom* smislu obavezujući. Navedimo tačku u celosti: “Svako slobodno društvo mora posebno pretpostaviti

³ Fernando CLAUDIN, “Evrokomunizam i socijalizam”, *Evropkomunizam i socijalizam* (ur. Vjekoslav Mikecin), Zagreb 1989., 516. Ovu tezu će Ellen Meiksins Wood razraditi i proširiti u kontekstu klasne analize. Odvajanje političkog i ekonomskog momenta karakteristično za kapitalistički način proizvodnje preučeće i eurokomunistička strategija koja će zagovarati dominaciju političkog nad uskim “ekonomističkim” materijalnim interesima za koje je vezana radnička klasa. Vidi: Ellen MEIKSINS WOOD, *Retreat from Class*, London 1986.

⁴ Édouard Daladier je bio francuski radikalni političar i premijer početkom II svetskog rata. Iako je njegova konzervativna vlada smanjila javni dug Francuske, ona je putem apsolutnog izvlačenja viška vrednosti podigla broj radnih časova na nedeljnom nivou sa 40 časova na 56 časova, uvela dodatak od 10% za radnike zbog čega su njihove žene ostajale kući da vode brigu o deci, te uvela dečije dodatke koji su podsticali povećanje nataliteta a žene čvrsto vezali za domaćinstva.

⁵ Višijski režim je naziv za francusku vladu koja je tokom II svetskog rata vladala neokupiranim dijelom Francuske a kolaborirala s Trećim rajhom.

široko prihvaćeni moralni kôd. Principima moralnog kôda se moraju upravljati akcije kolektiva kao i pojedinačne akcije.”⁶ No, kao što vidimo, ovaj proklamovani moralni kôd nije sprečavao neoliberalne da saraduju sa fašistima. Pošto “široko prihvaćeni moralni kod” ne upućuje na političku odgovornost, odvajanje političkog od ekonomskog na razini upražnjavanja individualne i kolektivne slobode postavlja našu interpretaciju na novu razinu.

Ono što razdvaja neoliberalizam od klasičnog liberalizma po pitanju slobode jeste obrtanje odnosa političkog i ekonomskog. Pitanje slobode je od početka unosilo nestabilnosti unutar kruga neoliberalne misli. Louis Rougier, inicijator neoliberalnog pokreta, zastupao je ideju da je sloboda sama sebi svrha. Njemu su oponirali Marjolin i Louis Baudin shvatanjem slobode kao sredstva za postizanje određenih ciljeva. Ova neslaganja su se preslikavala i na razini shvatanja neoliberalizma kao doktrine. Baudin je predlagao umesto termina neoliberalizam *individualizam*, Rougier je predlagao naziv *pozitivni liberalizam*, dok je Jacques Rueff, savetnik u vladi de Gaullea, predlagao naziv *levi liberalizam*. Dakle, prefiks *neo* u neoliberalizmu upućuje na ekonomski eklektizam čije zajedničko tlo predstavlja zahtev za prekidom sa klasičnim liberalizmom i njegovim ograničenjem ekonomskih (tržišnih) sloboda univerzalnim političkim pravima i slobodama⁷. Pitanju slobode su neoliberalni intelektualci pristupali isključivo sa ekonomskih pozicija, identifikujući anonimno tržište kao jedino mesto za ostvarenje društvene i lične slobode. U pozadini ovakve argumentacije provejava takođe i strah od svakog oblika centralizacije društvenih odluka i ekonomskog planiranja. Ipak, posleratna se ekonomsko-politička praksa okreće planiranju privrede, uspostavljanju nadnacionalnih institucionalnih mehanizama, politici deficitnog finansiranja kako bi se podstaklo investiranje i povećala stopa zaposlenosti, jačanju socijalne politike... Svemu onome čemu su se mnogi neoliberalni intelektualci, a pogotovu glavni proponent neoliberalizma Friedrich von Hayek, oštro suprotstavljali. Velike figure posleratne ekonomije, John Maynard Keynes i lord Beveridge, pored toga što su bili liberali, takođe su bili tvorci tzv. države blagostanja. Međutim, Hayek ih je izravno dovodio u vezu sa glavnim podstrekačima kolektivizma, te se njegova nostalgija za klasičnim britanskim liberalizmom može čitati i kao kritika Keynesa, “kritika” koja je proizvela i tezu da je klasični britanski liberalizam postao “iskvaren” pod uticajem nemačkih ideja. Hayek je celokupnu ekonomsko-političku dinamiku britanskog društva od kraja XIX veka pa nadalje video kao posledicu “razornog” uticaja nemačkih ideja koje su direktno uticale na uvođenje centralizacije i birokratizacije društva. Uticaj ideja uopšte je svakako jedna ideja koju treba bliže razmotriti. Ona, po Hayeku, pripada intelektualcima kao *second hand* dilerima ideja, onima

(...) koji odlučuju koji pogledi i mišljenja će stići do nas, koje su činjenice dovoljno bitne da bi nam bile saopštene i sa kog stanovišta će nam biti prezentovane. To da li ćemo ikada nešto saznati o rezultatima eksperata i originalnih mislioca, zavisi uglavnom od njihove odluke.⁸

Ovde treba imati u vidu da Hayek intelektualce, pogotovu socijalističke intelektualce, vidi kao pristrasne individue koji pristupaju svetu ideja iz oportunih razloga: kako bi sebi obezbedili moć i prestiž ili kako bi obezbedili svoju poziciju u državi s obzirom da je

⁶ Dieter PLEHWE, “Introduction”, *The Road from Mont Pelerin – The Making of the Neoliberal Thought Collective* (ur. Philip Mirowski i Dieter Plehwe), London 2009., 24.

⁷ U 19. veku slobodna trgovina bila je primarno uslovljena političkim pravima i slobodama iz kojih su posledično sledila i ekonomska. Opširnije o tome u: Keith TRIBE, “Liberalism and Neoliberalism in Great Britain 1930-1980”, *The Road from Mont Pelerin – The Making of the Neoliberal Thought Collective* (ur. Philip Mirowski and Dieter Plehwe), London 2009., 68-98.

⁸ Friedrich von HAYEK, *The Intellectuals and Socialism*, Whitefish 2010., 16.

ona njihov glavni poslodavac. Dakle, socijalistički intelektualci su selektivni, oni biraju samo one ideje koje su drage državi, dok neoliberalni intelektualci, kao prave demokrate, učestvuju u razmeni svih ideja. Ne hajući za suštu neutralnost “nauke”, socijalistički intelektualci su “nepravedno” selektivni prema svetu ideja,⁹ iako svet ideja zahteva potpunu “participativnost”. Hayekov tekst o intelektualcima i socijalizmu ostaje resantimansko štivo koje socijalističko nasleđe svodi na nekakvu poetiku nepoznatog koja je u stanju da generiše utopističku snagu i ništa više od toga. Tobožnje realne snage ideja koje proizvode neoliberalni intelektualci proističu iz zbirnog, spontanog rada eksperata, koji su zahvaljujući specijalističkom radu u stanju da objektivnim i naučnim argumentima postave društvo u stanje tržišne egzaltacije. Motive za Hayekov resantiman treba sagledati iz istorijske perspektive u kojoj projekat apstraktne ideje savršene tržišne regulacije, tj. sistematske državne deregulacije nije bio na dnevnom redu. Štaviše, u tom trenutku, razorne posledice takvog projekta bile bi jednake posledicama koje je izazvao i II svetski rat.

Jedan od razloga zašto je socijalizam sistemski ignorisan od strane neoliberalnih intelektualaca je i taj što su njihove ekonomske teorije isključivu pažnju pridavale sferi prometa. Izostavljanjem analize odnosa proizvodnje nastaje svojevrsna apologetika koja teži da opravda kategorije važeće *raspodele* ukupnog društvenog dohotka i da društvene odnose preusmeri iz sfere proizvodnje u sferu razmene. U tom smislu, neoklasično inspirisani intelektualci su mogli dati nekakav realni doprinos ekonomskoj nauci izučavanjem različitih pojava delovanja zakona ponude i potražnje, novčanog prometa i kredita. Kapitalistička privreda krajem XIX veka i početkom XX veka imala je koristi jedino od analize novčano-kreditne politike, jer je državi i emisionoj banci bilo potrebno poznavanje principa rukovođenja zlatnom valutom, problema uticaja diskontne stope na priliv i odliv zlata iz emisione banke itd. Predstavnici Austrijske škole (među koje spada i Hayek) se, po mišljenju Oskara Langea razlikuju od neoklasično inspirisanih intelektualaca po tome što kod njih

(...) dolazi do potpunog odvajanja od društvenih odnosa, u principu čak i od problema prometa. Pokušava se da se ekonomija konstruiše kao opšta nauka o gazdovanju, čiji se principi primenjuju čak i na Robinsona (Lionel Robbins – *prim. autora*). Ukoliko se, kasnije, u konkretnoj analizi, uopšte i pojavljuju neki društveni odnosi, to se, slično kao i u vulgarnoj ekonomiji, javljaju u procesu razmene.¹⁰

Lange smatra da je udeo Austrijske škole i Pareta zanemarljiv jer ne pruža nikakvo razumevanje stvarnih privrednih procesa osim što uvodi određene metodološke novine. Paretova teorija optimuma, kao i razne varijante teorija racionalnog izbora, samo su neke od redukcionističkih metodoloških “inovacija”. Redukcionizam kao opšte obeležje Austrijske škole sastojao bi se u tome što složenu društvenu celinu svodi na zbirnu dimenziju individualnih preferencija i ponašanja. Jezgro ovako shvaćenog subjektivnog utilitarizma čini odbacivanje radne teorije vrednosti i uvođenje koncepta subjektivne korisnosti. Klasična radna teorija vrednosti zamenjena je mikroekonomskom teorijom koja odvaja politiku od ekonomije, a istorijske forme zamenjuje logičkim formama. Na taj način se društveni odnosi otkidaju od realne materijalne baze, što dalje vodi do prekida veza na razini istorijskih promena načina proizvodnje: društveni odnosi kao proizvodni odnosi ne korespondiraju

⁹ U istoj meri negativna konotacija “selektivnosti” važi i za neoliberalne intelektualce koji su Hilferdingu i Spinasseu (marksističkim misliocima) onemogućili učestvovanje na Kolokviju Waltera Lippmanna.

¹⁰ Oskar LANGE, “Marksizam i buržoaska ekonomija”, *Poljski ekonomisti o problemima socijalističke privrede* (ur. Savez društva ekonomista Jugoslavije), Beograd 1960., 12–13.

primarnom odnosu čoveka prema stvarima. Među njima zjapi praznina. U tom smislu Lange ima pravo kada vulgarnu ekonomsku teoriju i njene izvedenice naziva apologetskim teorijama, jer stajući u odbranu liberalne ortodoksije vlasništva one staju u odbranu načina raspodele koji je zasnovan na vlasničkim odnosima. "Najracionalniji" oblik raspodele koji oni zagovaraju jeste konkurentski kapitalizam koji je jedini u stanju da obezbedi optimum raspodele resursa. I Pareto i Mises (pogotovu u debati oko nemogućnosti socijalističkog računa) se bave raspodelom proizvedenih dobara samo *ex post*, što znači da zanemaruju konstitutivne odnose proizvodnje koji su suštinski određeni *neoptimalnom* raspodelom vlasništva nad proizvodnim resursima. Na kraju, Paretov kriterij optimuma se ne može primeniti ni na raspodelu dohotka jer određenje raspodele *ex post*, a ne govori ništa o tome da li je određena raspodela dohotka bolja i pravednija od drugih.

Vodeći neoliberalni intelektualci pristupaju osnovnim društvenim pitanjima sa elitnih pozicija jer podrazumevaju da veliki deo čovečanstva ne misli, ili da nije sposoban za mišljenje. Mises piše knjigu o socijalizmu¹¹ gde navodi kako "mase ne misle". Shodno neoliberalnoj ideologiji nisu mase te koje pokreću istoriju, već individue (intelektualci eksperti, slobodni preduzetnici i elite...). Intelektualac kao ekspert i specijalista postavljen je u centar mogućnosti društvene promene. Neoliberalni intelektualac je duboko ukorenjen u ideologiji posedničkog individualizma i plaši se svakog oblika kolektivism. On smatra da svako ima pravo na samoostvarenje, akumulaciju kapitala, slobodan život i životni stil. Sloboda je za njega sinonim za mogućnost, a ne za sigurnost (što bi bio prerogativ komunističke i socijalističke misli). Shodno neoliberalnoj doktrini svi ljudi su (barem *in potentia*) kapitalisti, jer je to prirodno čoveku kao takvom. Biti kapitalista (preduzetnik, lovac na profit...) se stoga ne misli kao istorijska, nego kao transistorijska odredba.

Eurokomunizam, antimonopolizam i napredna demokratija

Konkretne prakse zapadnoevropskih komunističkih partija i njihovih intelektualnih avantura izraz su realnog istorijskog poraza levice. Neuspeh je jednim delom bio posledica deinternacionalizacije komunističkog pokreta koji počinje raspuštanjem Kominterne 1943. godine, ali i realne vezanosti zapadnoevropskih komunističkih partija za Komunističku partiju Sovjetskog Saveza (KPSS).¹² Eurokomunistički intelektualci su dugo vremena bili podvrgnuti prihvatanju zvaničnih staljinističkih analiza stanja u kapitalizmu. Staljinistički marksizam-lenjinizam nametnuo je stav da je kapitalizam konstantno u krizi još od oktobarske revolucije i da na socijalizam treba samo malo pričekati jer je skoro pred vratima. Partijska disciplina i poštovanje hijerarhije unutar zapadnoevropskih komunističkih partija nalagali su da se ovakve analize prihvate kao legitimne, što je kod partijskih intelektualaca urodilo vrlo slabim analitičkim radom koji bi se ticao kapitalističke posleratne ekspanzije i njenih stvarnih efekata. Dok neoliberalizam započinje katastrofalne eksperimente krajem 60-ih, evropske komunističke partije drže strogo defanzivnu liniju podržavajući sindikalne borbe (ali i pozivajući radničku klasu da prihvati tada aktualne mere štednje), zalažu se za sticanje opštinskih i parlamentarnih položaja, koriste propagandu bez neke ozbiljne

¹¹ Ludwig von Mises, *Socialism*, New Haven 1962.

¹² Detaljnu dvotomnu studiju o krizi komunističkog pokreta napisao je bivši član Komunističke partije Španije. Videti: Fernando CLAUDIN, *Kriza komunističkog pokreta*, Zagreb 1988.

strategije koja počiva na prethodno obavljenom analitičkom radu koji bi se ticao procena realne nacionalne i internacionalne situacije. Opozicije degolizmu u Francuskoj ili demohrišćanima u Italiji zadobile su oblik taktiziranja bez neke dugoročnije perspektive. Iako je Komunistička partija Španije (KPŠ) proizvela kritičku analizu frankističke diktature, zbog nepoznavanja pravog karaktera frankizma i njegovih kapitalističkih dimenzija na nacionalnoj razini, bila je sklona stvaranju često pogrešnih saveza. To je rezultiralo i partijskom krizom 1964. godine kada je, nakon smrti generalnog sekretara Komunističke partije Francuske (KPF) Mauricea Thoreza, došlo i do isključivanja članova koji su postali kritični kako prema KPŠ tako i prema sovjetskom sistemu. Politika "nacionalnih puteva" koja je započela sa raspuštanjem Kominterne, zadobila je u zapadnoevropskim komunističkim partijama tokom 60-tih i 70-tih nejasne obrise novih zahteva za demokratizacijom u vidu stvaranja naprednih demokratija. To je podrazumevalo stvaranje strategije klasnih saveza čiji su efekti doveli do rascepa između političke akcije kao partijske stvari i šire društvene akcije kao sindikalnog zadatka. Nimalo slučajno, to je period u kome je klasna redistribucija moći išla ireverzibilno na štetu radničke klase. Imajući u vidu ove slabosti koje je ispoljila eurokomunistička strategija, potrebno je osvetliti i pozadinsku situaciju krize koja je odlučno uticala na promenu snaga u međunarodnim odnosima.

Ekspanzija posleratnog perioda bila je utemeljena na mogućnosti uspostave trajnijeg mira između kapitalističkih zemalja. Istovremeno, kvantitativne restrikcije trgovine među kapitalističkim zemljama mogle su biti eliminisane i mogle su da se snize carine. Fiksni dolarški kurs obezbeđivao je konvertibilnost najvažnijih valuta što je umnogome smanjilo rizike kapitalnog investiranja i uspostavilo izvesnu stabilnost. Ipak, nije se uopšte radilo o uspostavljanju samoregulativnog tržišta već o izgradnji državno regulisane ekonomije. Američka država je vršila preraspodelu likvidnih sredstava kako bi održala rast svetske proizvodnje, trgovine i investiranja. Giovanni Arrighi naglašava da američka hegemonija nije bila osigurana uspostavljanjem sistema slobodne trgovine već direktnim investiranjem sprečavajući procese nacionalizacije u Evropi. Dakle, radilo se o širenju slobodnog preduzetništva a ne o širenju slobodne trgovine. Transnacionalno širenje kapitala i davanje prednosti direktnom investiranju nad portfolio investiranjem (koje se vrši putem hartija od vrednosti) povlačilo je za sobom i tehničko restrukturiranje evropske privrede koje se vršilo putem patentiranja i distribucijom licenci. Širenje revolucije u industrijskim i društvenim odnosima kroz primenu tejlorističkih i fordističkih mera značilo je intenzivniju podelu rada, ali istovremeno i gubitak kontrole nad proizvodnim procesom od strane neposrednih proizvođača. Fordistička politika relativno visokih najamnina delovala je kao kompenzatorni mehanizam koji je trebao pomeriti i zamagliti konfliktno polje rada i kapitala na razini proizvodnje, premeštajući tako radničku klasu u sferu potrošnje – ovaj fenomen je ono što se naziva istorijskim klasnim kompromisom. Ovi procesi su doprineli stvaranju iluzije kod eurokomunističkih intelektualaca, iluzije koja je računala na spremnost kapitalizma za mirni prelazak u društvo napredne demokratije. U stvari, tek na razini analize antimonopolističke strategije moguće je videti u kojoj meri su eurokomunistički intelektualci bili u krivu.

Antimonopolistička strategija eurokomunizma je podrazumevala stvaranje saveza sa nemonopolističkom buržoazijom na temelju sledeće teze: monopolski kapitalizam predstavlja *stapanje* države i monopola, iz čega je nemonopolski kapital isključen. Da to nije tako, potrebno je samo napomenuti u kojoj meri je nemonopolistički kapital važan za istraživanje novih sektora proizvodnje: on omogućuje monopolističkom kapitalu da se uz najniže troškove dočepa tehnoloških inovacija bez većeg rizika. Isto tako, on je važan u integriranoj

proizvodnji jer služi drugostepenim poslovima koji se ne mogu usaglasiti sa velikom serijskom proizvodnjom koju obavljaju složene jedinice (to je slučaj sa nemonopolističkim kapitalom koji pokriva proizvodnju delova za automobilsku industriju). Nicos Poulantzas navodi važan argument¹³ po kome nemonopolistički kapital koristi monopolima prilikom utvrđivanja cena:

(...) usled niže proizvodnosti rada, proizvodni troškovi su, opšte uzev, viši kada je u pitanju nemonopolistički kapital; otuda monolistički kapital svoje monopolističke cene može odrediti na osnovu cena nemonopolističkog kapitala, te tako prikrivati svoj višak profita.¹⁴

Dakle, teza da su konkurentski kapitalizam i monopolski kapitalizam dve strukturno odvojene stvari ne stoji, pošto iz ovoga sledi da se konkurentski kapitalizam reprodukuje pod dominacijom monopolističkog kapitala. Između njih postoji i antagonizam i komplementarnost. Eurokomunistički govor o prelazu u socijalizam sadrži realnu teškoću koja se tiče borbe protiv monopolskog kapitala. Kako monopolski stadijum kapitalizma zahteva zaoštavanje klasne borbe, nije jasno zašto eurokomunistički intelektualci zamišljaju naprednu demokratiju kao *dugotrajnu* fazu prelaska u socijalizam. Pored toga, stabilni savezi sa nemonopolističkom buržoazijom tada predstavljaju političko-istorijsku grešku a ne progresivnu strategiju.

Zaključak

Eurokomunizam je put u socijalizam zamišljao kao ekstenziju liberalno-demokratskog kapitalističkog poretka koji je stvorio sve uslove za "kvalitativan skok u socijalizam" (Santiago Carillo), dok je neoliberalizam naglašavao kako je liberalizam nedovoljan, pogotovu u okvirima kejnzijanskog konstrukta klasnog kompromisa. No, ovo nominalno razdvajanje je u praksi značilo suštinsko približavanje. Ukoliko je eurokomunizam zaista deo procesa evolucije komunističkih partija zapadne Evrope, a istorijsko-političke činjenice obavezuju da se neoreformističke prakse eurokomunizma sagledaju u svetlu klasne saradnje komunističkih partija sa sopstvenim buržoazijama, onda kao zajednički označitelj eurokomunizma i neoliberalizma možemo uzeti već spomenuto razdvajanje političkog od ekonomskog. Opšta teza da se socijalistički projekat mora odvezati od partikulariteta društvenih klasa, s obzirom da univerzalnost ljudskih ciljeva transcendiraju "uske" materijalno-klasne interese, govori u prilog tome da su istorijsko-materijalni uslovi života postali od sekundarnog značaja. To je eurokomunističke intelektualce približilo figura profesionalnih ideologa koji su na krilima političke autonomije zamišljali naprednu demokratiju. Štaviše, teorijska tendencija autonomizacije političkog i ideološkog putem

¹³ Ova argumentacija je važna jer objašnjava bliže fenomene inflacije u vezi sa monopolima. Neoliberali su izvor inflacije 60-tih videli u velikim javnim rashodima (naravno, neproduktivnim) ali i u visokim najamninama. Poulantzasova argumentacija je u ovom kontekstu bliska argumentaciji Andrea Gundera Franka koji podseća da inflacija snižava realnu vrednost dohotka, ali da istovremeno povećava realnu vrednost imovine. Što se tiče najamnina, činjenica je da one predstavljaju samo mali deo prodajne cene, tako da troškovi najamnina ne mogu biti uzrok inflacije. Ono što povećava inflatorne pritiske odnosi se na kapitalističke monopole: cene rastu jer se profiti u monopolskim granama moraju zaštititi i prikriti. Videti opširnije u: Andre Gunder FRANK, "Krizna ideologije i ideologija krize", *Dinamika globalne krize*, Beograd 1985., 109–165.

¹⁴ Nicos POULANTZAS, *Klase u savremenom kapitalizmu*, Beograd 1978., 158.

uspostavljanja *diskursa* kao vladajućeg principa društvenog života (Ernesto Laclau),¹⁵ vidila je tome da se put u socijalizam shvati i kao prakticanje diskurzivnih praksi. "Istinski" socijalisti zagovaraju socijalizam kao društveni sistem sastavljen od ljudi koji nisu vođeni glupim i niskim materijalnim interesima već racionalnošću, prisebnošću i zdravim razumom (*right-minded people*). U tom smislu intelektualcima je dodeljena važna uloga koja se sastoji u radu na obrazovanju narodnih masa putem diskursa čiji su oni povlašćeni nosioci, a koji se spolja unosi u narodne mase. Bez obzira što su narodni savezi fuzija heterogenih kolektiviteta i što nemaju kolektivni identitet, ono što ih formira u potpunosti zavisi od diskurzivnih sposobnosti intelektualaca čija je odgovornost da na taj način stvore uslove za "mirni put u socijalizam". Tako intelektualci novog "istinskog" socijalizma instruiraju mase putem ideologije oduzimajući radničkoj klasi funkciju nosioca revolucionarne promene zbog njene potpune utopljenosti u materijalne interese. Samim tim ona je kod "istinskih" socijalista shvaćena kao antirevolucionarna, usko ekonomistička i antiuniverzalistička snaga. Posledice su bile takve da je zbog pogrešnih saveza eurokomunizam propao dok je neoliberalizam zbog "pravih" saveza doživeo uspon. Sve u svemu, ulog nije bio mali: za jedne je intelektualna delatnost bila isključivo politička stvar u kojoj nema mesta za ekonomske odnose eksploatacije, dok je za druge to bila stvar stvaranja političkih saveza shodno ekonomskim motivima.

THE INTELLECTUAL IN EUROCOMMUNISM AND NEOLIBERALISM

This paper discusses the historical and political role that neoliberal intellectuals played in overcoming classic *laissez-faire* liberalism, as well as the practices of those who advocated a Eurocommunist strategy within the main Communist parties of Europe (Spain, Italy and France). The basic proposition of the paper is that there are significant similarities between neoliberals and euro-communists concerning their intellectual strategies in the 1970s. Abandoning the positions of organic intellectuals in the Western European Communist parties and the separation from the working class (as futile agents rooted exclusively in the economic sphere), appear to be the results of the Eurocommunist political project. Eurocommunist intellectuals saw their position as extraneous to working class practices, so they produced ideologies which, in the last instance, rejected the 'economism' and 'class reductionism' of the working class in favor of new class alliances and tactics. Neoliberal intellectuals were also inclined toward the creation of new class alliances, which included high financial strata in order to dismantle the liberal welfare state. Neoliberal and eurocommunist intellectuals share a specific intellectual elitism which produced real historical failure: while euro communism harmed the socialist project in the name of 'progressive' radical democracy, neoliberalism harmed society as a whole.

Keywords: the eurocommunist intellectual, the neoliberal intellectual, neoclassical economy, anti-monopoly strategy, capitalist state, global crises, progressive democracy, class alliances

¹⁵ Ellen Meiksins Wood u knjizi *Retreat from Class* analizira i kritikuje autonomizaciju političkog. Isto tako, kritikuje i autonomizaciju ideologije i "diskursa" kao osnovnih istorijskih determinanti odvojenih od klasnih determinanti. Kritika Laclauove teorije je posebno obrađena u poglavljima *The Autonomisation of Politics and Ideology* i *The Randomization of History and Politics*. Videti: E. MEIKSINS WOOD, *Retreat from Class*.

Literatura

- Giovanni ARRIGHI, "Križa hegemonije", *Dinamika globalne krize*, Beograd 1985.
- Fernando CLAUDIN, "Evrokomunizam i socijalizam", *Evrokomunizam i socijalizam* (ur. Vjekoslav Mikecin), Zagreb 1979.
- Fernando CLAUDIN, *Križa komunističkog pokreta*, Zagreb 1988.
- François DENORD, "French Neoliberalism and Its divisions – From the Colloque Walter Lippmann to the Fifth Republic", *The Road from Mont Pelerin – The Making of the Neoliberal Thought Collective* (ur. Philip Mirowski and Dieter Plehwe), London 2009.
- Andre Gunder FRANK, "Križa ideologije i ideologija krize", *Dinamika globalne krize*, Beograd 1985.
- Friedrich von HAYEK, *The Intellectuals and Socialism*, Whitefish 2010.
- Oskar LANGE, "Marksizam i buržoaska ekonomija", *Poljski ekonomisti o problemima socijalističke privrede* (ur. Savez društva ekonomista Jugoslavije), Beograd 1960.
- Ellen MEIKSINS WOOD, *Retreat from Class*, London 1986.
- Ludwig von MISES, *Socialism*, New Haven 1962.
- Nicos POULANTZAS, *Klase u savremenom kapitalizmu*, Beograd 1978.